

מבט על, גיליון 882, 28 בדצמבר 2015

ספרטה במפרץ: איחוד האמירויות הערביות ככוח אזורי בהתהוות

יואל גוז'נסקי

הטלטלה במזרח התיכון שינתה את התנהלותן והגבירה את משקלן הפוליטי של כמה ממדינות המפרץ הערביות, עם היחלשות המרכזים המדיניים והצבאיים הערביים המסורתיים. דוגמה בולטת לכך היא איחוד האמירויות הערביות, שמיצבה עצמה כשחקנית מרכזית בתהליך עיצובו מחדש של האזור. לאחר שהתמודדה עם איומים מבית, הפדרציה (הכוללת את האמירויות אבו דאבי, דובאי, עג'מן, פוג'ייירה, ראס אל-ח'יימה, שארג'ה ואום אל-קיוין) לקחה על עצמה את ההובלה בהתמודדות עם כמה מהאתגרים הפוליטיים, הכלכליים והצבאיים שהביא עמו "האביב הערבי".

פינוי הכוחות הבריטיים "מזרחית לסואץ" ב-1971 החיש את הקמת איחוד האמירויות על בסיס מדינות "חוף שביתת הנשק" (Trucial Coast). 45 שנים מאוחר יותר – הכלכלה השנייה בגודלה במזרח התיכון ובעלת הצבא המאומן והמצויד מבין חילות ערב – מתרכזת בנטרול איומים אזוריים ובהקרנת עוצמה הרחק מגבולותיה. היחסים האסטרטגיים עם ארצות הברית והיותה חלק מ"המועצה לשיתוף פעולה במפרץ" עדיין תופסים מקום מרכזי בתפיסת הביטחון שלה. אולם מאז תחילת הטלטלה האזורית, איחוד האמירויות עושה שימוש תכוף יותר ויותר בצבאה. האסרטיביות המאפיינת את מדיניות החוץ שלה קשורה קשר הדוק לספקות אשר לעתיד המחויבות האמריקאית לביטחונה, וכן לחשש מהתחזקות איראן והאסלאם הרדיקלי והשפעתם על היציבות מבית. "איננו יכולים ליהנות מיציבות בבית אם האש בוערת מסביבנו", אמר שר החוץ של האמירויות ב-2014.

"ספרטה הקטנה"

כחלק ממגמה זו חנכה איחוד האמירויות נמל ימי ונמל אווירי באריתריאה שלחוף הים האדום וכך הפכה למדינה הערבית היחידה שלה בסיס צבאי מחוץ לתחומה. באחרונה דווח כי בנתה בסיס צבאי נוסף במזרח לוב. למרות שצבאה קטן (כ-50,000 חיילים) הוא מצויד במיטב אמצעי הלחימה המערביים ולו ניסיון מבצעי רב באפגניסטן, סומליה ובוסניה. כוחותיה היו קריטיים בדיכוי ההתקוממות השיעית בבחריין ב-2011 וחיל האוויר שלה השתתף בקמפיין להפלת שלטונו של מעמר קדאפי בלוב. צבאה (המורכב גם משכירי חרב) לוקח חלק מרכזי במערכה האווירית, היבשתית והימית המתמשכת נגד החות'ים בתימן והיא השותף הערבי האקטיבי ביותר בקואליציה נגד "המדינה האסלאמית" (זאת, במקביל לתמיכתה בקבוצות מורדים המבקשים להפיל את משטר אסד). בנוסף, חיל האוויר שלה תקף מספר פעמים מטרות בלוב, תוך שימוש בבסיסים מצריים. לצד הסיוע הכספי למשטר א-סיסי, איחוד האמירויות מתירה למצרים לעשות שימוש בצויד צבאי מתוצרתה, בכלל זה מל"טים מתקדמים, בחצי-האי סיני.

בשונה משכנותיה הערביות, הרוכשות מערכות נשק מתקדמות, שנותרות לעיתים ללא שימוש, איחוד האמירויות קונה רק מה שהיא צריכה ועושה שימוש מיטבי ברכש זה עד כי דבק בה הכינוי "ספרטה הקטנה". לצבאה, בעיקר לחיל האוויר שלה, מוניטין רב והוא זוכה לשבחים במערב. בנוסף, באמצעות מתן היתר לחיל האוויר והים האמריקאי לפעול משטחה (כ-5,000 חיילים אמריקאים מוצבים בשטחה) ובאמצעות רכישות הנשק המאסיביות, הפדרציה מבקשת להרתיע את איראן ולא פחות מכך גם לקרב את וושינגטון אליה. הפדרציה הייתה הראשונה לקנות את המערכת המתקדמת להגנה מפני טילים (THAAD) והיא מבקשת כעת לרכוש את מטוס הקרב F-35.

היחס בין האוכלוסייה הקטנה (מתוך כ-9 מיליון תושבים רק כמיליון הם אזרחים) לבין עתודות הנפט העצומות שבאדמתה (כ-100 מיליארד חביות נפט מוכחות) הופך אותה לאחת המדינות העשירות בעולם במונחי תל"ג לנפש. עושר זה סייע ליורש העצר והשליט בפועל, מחמד בן זייד, לקנות שקט מבית. גל המחאה האזורי אומנם הביא ב-2011 להתעוררות מסוימת בקרב חוגים אינטלקטואלים וצעירים באיחוד האמירויות. אולם, מחאה זו, שמצאה ביטוי בעיקר ברשתות החברתיות, הושתקה מאז והפדרציה המשיכה ודיכאה כל תסיסה אפשרית, בעיקר זו המזוהה עם האחים המוסלמים. לצד הדיכוי, ובשל החשש מהתפרצות מחאה לאור הירידה במחירי הנפט בשנתיים האחרונות, הוענקו מענקים נדיבים לאזרחים וניתן מקום רב יותר במוסדות המדינה לנשים ולצעירים.

היחסים עם איראן

למתיחות בין איחוד האמירויות לאיראן רקע היסטורי הקודם למהפכה האסלאמית באיראן, והיא החריפה בשנים האחרונות בשל תמיכת טהרן בח'ת'ים בתימן ובמשטר אסד בסוריה. בראיית איחוד האמירויות, איראן היא האיום המרכזי ליציבות האזורית ובכירה לא מהססים לבקר את הרפובליקה האסלאמית בגין מעורבותה המתמשכת בעניינים ערביים. לצד זאת, איחוד האמירויות מקפידה לשמור על יחסי מסחר תקינים עם איראן ומבקשת לנצל את הסרת הסנקציות מעל האחרונה כדי להגדיל את היקף הסחר ביו המדינות.

היותה שותפת הסחר השנייה בחשיבותה עבור איראן, לאחר סין, הובילה את הפדרציה לנקוט עמדה פרגמטית יותר מאשר שכנותיה כלפי איראן. כן נבעה מדיניות זו מחשש מפגיעה איראנית ובה בעת שיקפה עמדות שונות בתוך הפדרציה ביחס לאיראן (אבו-דאבי, החשובה שבאמירויות, מחזיקה בעמדה הניצית ביותר מבין האמירויות). למרות היקף הסחר הגבוה עם איראן, סוגיית שלושת האיים הכבושים מעיבה על היחסים בין המדינות: עם הוצאת הכוחות הבריטיים מהמפרץ תפסה איראן שלושה איים אסטרטגיים בסמוך למצרי הורמוז: אבו מוסא, טונב הגדול וטונב הקטן. ב-1992 השתלטה איראן על אבו מוסא, סילקה את חיל המשמר שהיה עליו והפרה את הסכם הריבונות המשותפת בין המדינות. בשנים האחרונות העמיקה איראן את השתלטותה על האיים, אינה מכירה בזיקה ההיסטורית של איחוד האמירויות אליהם וטוענת שבעלותה עליהם אינה ניתנת לערעור.

היחסים עם ערב הסעודית

מתחילת הטלטלה במזרח התיכון התהדקו יחסי איחוד האמירויות וערב הסעודית והשתיים משתפות פעולה במספר זירות. להידוק היחסים תרמו הקשרים האישיים בין מחמד בן-זיד לבין מחמד בן סלמן, סגן יורש העצר ושר ההגנה של ערב הסעודית. בעיקר תרמה להתקרבות תפיסת איום דומה. היחסים בין שתי המשפחות השולטות במדינות, אל-נהיאן ואל-סעוד, היו עכורים זמן רב לפני עצמאות הפדרציה ומתחים על רקע סכסוכי גבול, כמו גם מחלוקות על תפקידי הובלה במרחב הערבי ובתוך "המועצה לשיתוף פעולה במפרץ" היו תכופים. החשדנות ההדדית לא נעלמה לחלוטין, למרות האתגרים המשותפים, והיא באה לידי ביטוי בין היתר בעמדה השונה שבה מחזיקות אבו-דאבי וריאד כלפי האחים המוסלמים ומשטר א-סיסי במצרים. אבו-דאבי היא המשענת הכלכלית האיתנה ביותר של מצרים ואפשר שגם הייתה לה יד בעלייתו של א-סיסי לשלטון.

פיתוח גרעיני

בסוף 2017, אם לא יהיו עיכובים, יחובר הכור הגרעיני הראשון (מתוך ארבעה הנבנים כעת) לרשת החשמל ואיחוד האמירויות תהיה למדינה הערבית הראשונה שיש לה תכנית גרעין בת-קיימא. למרות שבשטחה עתודות הנפט מהגדולות בעולם, איחוד האמירויות מתכננת לגוון את תמהיל האנרגיה שלה, המבוסס רובו ככולו על דלקים פוסיליים. לצד השקעה בפיתוח סולארי, הפדרציה השיקה תכנית שאפתנית להפקת חשמל באמצעות כורי כוח, כאשר ההערכה היא כי עם סיום בנייתם, הם יוסיפו 5.6 גיגה-וואט לרשת החשמל. הבשלת הפרויקט הגרעיני באיחוד האמירויות תעניק לפדרציה יוקרה רבה ומעמד אזורי משופר, ביחס לאיראן ולשכנותיה הערביות.

איחוד האמירויות מעלה טיעונים משכנעים בדבר הצורך שלה בתכנית גרעין: הדרישה הגוברת לאנרגיה, הפחתת התלות בדלקים מזהמים ושחרור נפט רב יותר לייצוא. ואכן, הפדרציה אינה מהווה איום, בטווח הנראה לעין, בהיבטי תפוצה גרעינית. אולם, בעתיד הרחוק עשויה להיות לתכנית הגרעין שלה תרומה הרתעתית מסוימת, ולו משום סימני השאלה שעלולים לעלות אצל יריביה אשר לאפשרות שלתכנית יהיו גם ממדים צבאיים. ספקות מסוימים אשר להמשך מחויבותה של הפדרציה לאיסור על העשרת אורניום בשטחה עלו לאחרונה, בעקבות החתימה על הסכם הגרעין עם איראן והתבטאויות של בכירים מאיחוד האמירויות בנושא.

איחוד האמירויות תמשיך להשתמש במשאביה הכלכליים האדירים ובכוחה הצבאי במטרה להשפיע על הכיוון שבו צועד המרחב הערבי. בעבר גילתה איחוד האמירויות ריסון ואיפוק בניהול יחסי החוץ ועמדה בצלם של אחרים, אולם כיום היא הכוח המניע מאחורי רבים מהשינויים האזוריים ושחקן מפתח בזירות רבות, לא פחות, לעיתים יותר, מערב הסעודית. רבים בעולם הערבי ומחוצה לו מבינים כעת כי בכוחה להשפיע על כיוון ההתפתחויות האזוריות ומבקשים לרתום אותה לצדם. גם בירושלים מבינים כעת כי בממגרת מאמצים לחזק את הקשרים עם המרחב הערבי הסוני, איחוד האמירויות הוא יעד חשוב ביותר.

יואל גוז'נסקי הוא חוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי, חוקר אורח במכון הובר, אוניברסיטת סטנפורד ובמכון ישראל.